4MAVZU: TEKISLIKDA VA FAZODA AFFIN VA DEKART KOORDINATALAR SISTEMASI.

Tekislikda nuqtaning koordinatalari.

Tekislikda nuqtaning oʻrnini ma'lum sonlar yordamida aniqlashga imkon beradigan usul koʻrsatilgan boʻlsa, tekislikda koordinatalar sistemasi berilgan deyiladi.

Tekislikda koordinatalarning turli sistemalari mavjud boʻlib, biz ularning soddalarini quramiz.

Tekislikda koordinatalarning affin sistemasi.

Tekislikda biror 0 nuqtaning qoʻyilgan nokalleniar ixtiyoriy ikkita \vec{e}_1, \vec{e}_2 vektorlar berilgan boʻlsin. Bu vektorlar sistemasi (\vec{e}_1, \vec{e}_2) vektorlar orqali oʻtuvchi a,b toʻgʻri chiziqlarni olamiz.

Ta'rif: Musbat yo'nalishlari mos ravishda \vec{e}_1,\vec{e}_2 vektorlar bilan aniqlanuvchi a,b to'g'ri chiziqlardan tashkil topgan sistema tekilikda koordinatalarning affin sistemasi yoki affin reperi deb ataladi va u $\vec{V}(0,\vec{e}_1,\vec{e}_2)$ kabi belgilanadi.

 $0 = a \cap b$ nuqta koordinatalar boshi, $\vec{e_1}, \vec{e_2}$ -vektorlar esa koordinata vektorlari deyiladi. Musbat yoʻnalishlari $\vec{e_1}, \vec{e_2}$ -vektorlar bilan aniqlangan a,b toʻgʻri chiziqlar mos ravishda abstsissalar va ordinatalar oʻqlari deb ataladi. Tekislikda affin reperi berilgan boʻlsin. Shu tekislikning M nuqtasi uchun \overrightarrow{OM} vektor M nuqtaning radius vektorlari deyiladi va \overrightarrow{OM} vektor quyidagicha ifodalanadi. $\overrightarrow{OM} = x_1 \vec{e_1} + y_1 \vec{e_2}$

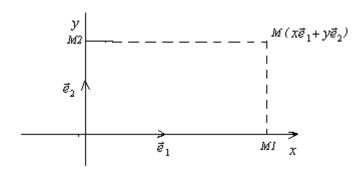
Ta'rif: \overrightarrow{OM} radius vektorning x_1, y_1 koordinatalari M nuqtaning $(0; \overrightarrow{e_1}, \overrightarrow{e_2})$ affin reperidagi koordinatalari deyiladi va $M(x_1, y_1)$ bilan belgilanadi.

Tekislikda affin sistemasi berilgan boʻlsa, biror N nuqtaga koordinata boʻlmish x_1, y_1 mos keladi va aksincha. Tekislikda $(0; \vec{e_1}, \vec{e_2})$ affin reperda abtsissalar oʻqiga koordinatalar boshidan boshlab $OM_1 = x \cdot \vec{e_1}$ vektor ordinatalar oʻqiga $OM_2 = y \cdot \vec{e_2}$ vektorni koʻyib xosil kilingan M_1, M_2 nuqtalardan mos ravishda abtsissalar va ordinatalar oʻqlariga parallel toʻgʻri chiziqlar oʻtkazsak, ularning kesishgan nuqtasi M nuqta boʻladi.

$$\overrightarrow{OM} = \overrightarrow{OM}_1 + \overrightarrow{OM}_2 = \overrightarrow{xe_1} + \overrightarrow{ye_2}$$

shunday qilib reperga nisbatan

$$M(x, y) \Leftrightarrow \overrightarrow{OM} = \overrightarrow{x_1} \overrightarrow{e_1} + y_1 \overrightarrow{e_2}$$
 (1)

1-rasm

Shunday qilib affin reperiga nisbatan M(x, y) nuqtalar $\Leftrightarrow \overrightarrow{OM}$ vektor bilan aniqlanadi va $\overrightarrow{OM} = x\overrightarrow{e_1} + y\overrightarrow{e_2}$. Agar M nuqtaning abtsissasi nol boʻlsa (x=0) unda (1) tenglamada shu koʻrinishda boʻladi:

$$\overrightarrow{OM} = \overrightarrow{ye_2}$$

M nuqta *Oy* oʻqda yotadi. Koordinatalar tekisligi butun tekislikni 4ta boʻlakka ajratadi. Agar *M* nuqta koordinatalari koordinata oʻqida yotmasa uning koordinatalari ishorasiga qarab qaysi chorakda yotishi aniqlanadi. Agar *M* nuqta koordinatalari

x > 0, y > 0 boʻlsa 1-chorakda x < 0, y > 0 boʻlsa 2-chorakda x < 0, y < 0 boʻlsa 3-chorakda x > 0, y < 0 boʻlsa 4-chorakda

 $(0,\vec{e}_1,\vec{e}_2)$ reperga nisbatan $A(x_1,y_1);B(x_2,y_2)$ nuqtalarni olaylik. Bu nuqtalarning radiuslari vektorlari $\overrightarrow{OA} = x_1 \vec{e}_1 + y_1 \vec{e}_2$, $\overrightarrow{OB} = x_2 \vec{e}_1 + y_2 \vec{e}_2$ koʻrinishda boʻladi. Bularni bilgan xolda \overrightarrow{AB} vektorning koordinatalarini topamiz.

$$\overrightarrow{AB} = \overrightarrow{OB} - \overrightarrow{OA} = x_2 \overrightarrow{e_1} + y_2 \overrightarrow{e_2} - x_1 \overrightarrow{e_1} - y_1 \overrightarrow{e_2} = (x_2 - x_1) \overrightarrow{e_1} + (y_1 - y_2) \overrightarrow{e_2}$$

Bundan \overrightarrow{AB} vektorning koordinatalari $\overrightarrow{AB} = (x_2 - x_1; y_1 - y_2)$ xosil bo'ladi.

Ta'rif:Affin reperining koordinata vektorlari \vec{e}_1, \vec{e}_2 ortanormallangan bazisni tashkil etsin, ya'ni $\vec{e}_1 \perp \vec{e}_2, |\vec{e}_1| = |\vec{e}_2| = 1$ bu xolda biz koordinatalarning to'g'ri burchakli sistemasi yoki Dekart reperi berilgan deymiz. So'ng reperni (0,i,j) ko'rinishda belgilaymiz. Bu erda $i^2 = j^2 = 1, ij = 0$

Ta'rif: M_1, M_2 nuqtalar orasidagi masofa deb, $\overline{M_1M_2}$ yoki $\overline{M_2M_1}$ vektorlar uzunligiga aytiladi.

Ta'rifga ko'ra $\rho(M_1M_2) = \left| \overrightarrow{M_1M_2} \right| M_1(x_1, y_1); M_2(x_2, y_2)$ bo'lsin, u xolda $\overrightarrow{M_1M_2} = \overrightarrow{0M_2} - \overrightarrow{0M_1}$ bo'ladi.

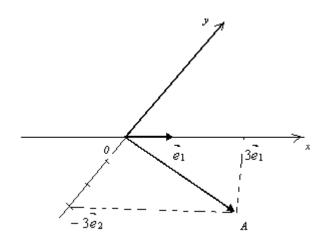
 $\overrightarrow{M_1M_2} = \overrightarrow{0M_2} - \overrightarrow{0M_1} = (x_2 - x_1; y_2 - y_1)$ vektorning uzunligini topish formulasini bilgan xolda $\rho(M_1, M_2)$ vektorning uzunligini topamiz.

$$\left| \overrightarrow{M_1 M_2} \right| = \sqrt{(x_2 - x_1)^2 + (y_2 - y_1)^2}$$
 (5)

Demak, berilgan M_1, M_2 nuqtalar orasidagi masofa (5) ga qarab topiladi.

Misol: Berilgan $(0, \vec{e}, \vec{e})$ Affin reperida A(3; -3), B(0; 3), C(-2; 0) nuqtalarni yasang.

1)
$$\overrightarrow{OA} = 3\overrightarrow{e_1} - 3\overrightarrow{e_2}$$

2-rasm

2) $(0, \vec{e}, \vec{e})$ reperda A(1; -2) $\overrightarrow{AB}(-1; 3)$ B nuqtalarning koordinatasini toping. OB(x, y) $\overrightarrow{AB} = \overrightarrow{OB} - \overrightarrow{OA}$ -1 = x - 1, x = 0 $\overrightarrow{OA} = \vec{e}_1 - 2\vec{e}_2$ 3 = y + 2 y = 1 OB = (0; 1)3) $M_1(-1; 0), M_2(2; 3)$ nuqtalardagi masofani toping. $\overrightarrow{M_1M_2} = \sqrt{(-1-2)^2 + (0-3)^2} = \sqrt{9+9} = 3\sqrt{2}$

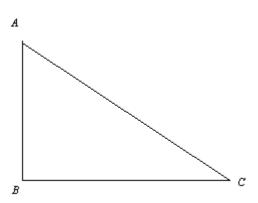
4) Uchlari A(3;2), B(6;5), C(1;10) nuqtalarda boʻlgan uchburchakning toʻgʻri burchakli ekanligini isbotlang.

$$\rho(AB) = \sqrt{3^2 + 3^2} = 3\sqrt{2}$$

$$\rho(AC) = \sqrt{2^2 + 8^2} = 2\sqrt{17}$$

$$\rho(BC) = \sqrt{25 + 25} = 5\sqrt{2}$$

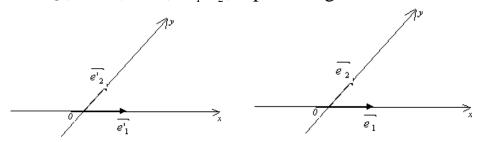
$$\rho(AB)^2 + \rho(BC)^2 = \rho(AC)^2$$

18-rasm

Affin koordinatalar sistemasini almashtirish.

Bizga ikkita $Q(0; \vec{e_1}; \vec{e_2})$ va $(o'; \vec{e_1}; \vec{e_2})$ reper berilgan bo'lsin.

4-rasm.

5-rasm.

Bizga qulayligi uchun (1) eski koordinata sistemasini (2) koordinata sistemasini yangi koordinata sistemasi deb ataymiz. Bundan tashkari bizga yangi koordinata sistemasining eski koordinata sistemasiga nisbatan vaziyati berilgan boʻlsin.

 $O'(c_1,c_2)$, $\overrightarrow{e_1}(a_1,a_2)$, $\overrightarrow{e_2}(b_1,b_2)$... Biz tekislikda M nuqta oldingiM nuqtaning eski koordinata sistemasiga nisbatan koordinatalari (x,y) boʻlsin, ya'ni koordinata sistemasiga nisbatan koordinatalari (x,y) boʻlsin.

$$\begin{pmatrix}
a_{1} & a_{2} \\
b_{1} & b_{2}
\end{pmatrix} \neq 0 \text{ deb shart qo'yamiz.}$$

$$\overrightarrow{OM} = x\overrightarrow{e_{1}} + y\overrightarrow{e_{2}}. \quad \overrightarrow{OM} = x\overrightarrow{e_{1}} + y\overrightarrow{e_{2}}; \quad \overrightarrow{OM} = \overrightarrow{OO'} + \overrightarrow{OM} = c_{1}\overrightarrow{e_{1}} + c_{2}\overrightarrow{e_{2}} + x'\overrightarrow{e_{1}} + y'\overrightarrow{e_{2}}$$

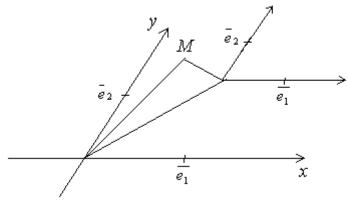
$$x\overrightarrow{e_{1}} + y\overrightarrow{e_{2}} = c_{1}\overrightarrow{e_{1}} + c_{2}\overrightarrow{e_{2}} + x'(a_{1}\overrightarrow{e_{1}} + b\overrightarrow{e_{2}}) + y'(b_{1}\overrightarrow{e_{1}} + b_{2}\overrightarrow{e_{2}}) =$$

$$= (a_{1}x' + b_{1}y' + c_{1})\overrightarrow{e_{1}} + (a_{2}x' + b_{2}y' + c_{2})\overrightarrow{e_{2}}$$

$$(x - a_{1}x' - b_{1}y' - c_{1})\overrightarrow{e_{1}} + (y - a_{2}x' - b_{2}y' - c_{1})\overrightarrow{e_{2}} = 0$$

$$x = (a_{1}x' + b_{1}y' + c_{1})$$

$$y = (a_{2}x' + b_{2}y' + c_{2})$$
(1)

rasm

Demak biz *M* nuqtaning eski koordinata sistemasining koordinatalari yangi koordinata sistemasidagi koordinatalar orqali ifodaladik.(1) formula bir koordinatalar sistemasida boshqa affin koordinatalar sistemasiga oʻtish formulalari deyiladi. 2 ta xususiy xolni qaraymiz.

1.
$$\text{xol: } 0 \neq 0', \ \overrightarrow{e_1} \neq \overrightarrow{e_1}, \ \overrightarrow{e_2} \neq \overrightarrow{e_2}$$
 (2)
(1) dan va (2) dan $a_1 = 1, a_2 = 0; b_1 = 0, b_2 = 0$

U xolda (1) formulani quyidagicha yozish mumkin.

$$\begin{cases} x = x' + c_1 \\ y = y' + c_2 \end{cases}$$
 (3)

- (1) formulaga parallel koʻchirish formulasi deyiladi.
- 2. xol: Koordinatalar boshi ustma-ust tushgan xol, lekin bazis vektorlari teng boʻlmasin. U xolda

$$0 = 0^{1}; c_{1} = c_{2} = 0$$

$$\begin{cases} x = a_{1}x' + b_{1}y' \\ y = a_{2}x' + b_{2}y' \end{cases}$$
(4)

Dekart koordinatalar sistemasini almashtiish.

Bizga ikkita dekart koordinatalar sistemasi berilgan bo'lsin.

$$\beta = (o, i, j), \beta = (o', i', j') \quad O' = (c_1; c_2), \quad i' = (a_1; a_2), \quad j' = (b_1; b_2),$$

$$\vec{i} = a_1 \vec{i} + a_2 \vec{j}; \quad \vec{j} = b_1 \vec{i} + b_2 \vec{j}$$

$$(\vec{i} \quad \vec{i}) = \alpha$$
(1)

1) Bu ikkita koordinata sistemasi bir xil aryentatsiyali bo'lsin. U xolda \vec{j} orasidagi burchakni xisoblaymiz.

$$(\vec{i}, \vec{j}) = 90^{\circ} + \alpha , \qquad (\vec{i}, \vec{j}) = 90^{\circ} - \alpha , \qquad (\vec{i}, \vec{i}) = a_{1}(\vec{i}, \vec{i}) + a_{2}(\vec{j}, \vec{i}) ,$$

$$|\vec{i}| \cdot |\vec{i}| \cos \alpha = a_{1} |\vec{i}|^{2} + a_{2} |\vec{j}| |\vec{i}| \cos 90^{\circ} , \quad a_{1} = \cos \alpha$$

$$(\vec{i}, \vec{j}) = a_{1}(\vec{i}, \vec{j}) + a_{2}(\vec{j}, \vec{j}) , \quad (\vec{j}, \vec{i}) = b_{1}(\vec{i}, \vec{i}) + b_{2}(\vec{j}, \vec{i}) ,$$

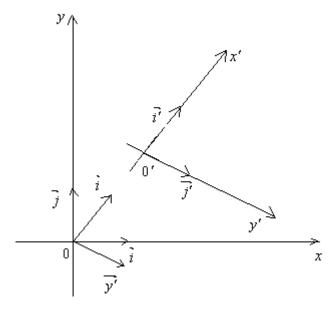
Bundan kelib chiqadi:

$$b_{1} = \cos(90^{\circ} + \alpha) = -\sin \alpha , \ a_{2} = \cos(90^{\circ} - \alpha) = \sin \alpha , \ (\vec{j}, \vec{j}) = b_{1}(\vec{i}, \vec{j}) + b_{2}(\vec{j}, \vec{j}) , \ b_{2} = \cos \alpha$$

$$\begin{cases} x = x^{\circ} \cos \alpha - y^{\circ} \sin \alpha + c_{1} \\ y = x^{\circ} \sin \alpha + y^{\circ} \cos \alpha + c_{2} \end{cases}$$
(2)

2)Endi koordinatalar sistemalari har xil aryentatsiyali boʻlsin:

$$(\vec{i}, \vec{i}) = \alpha$$
, $(\vec{i}, \vec{j}) = 270^{\circ} - \alpha$, $(\vec{i}, \vec{j}) = 90^{\circ} + \alpha$, $(\vec{j}, \vec{j}) = 180^{\circ} + \alpha$.

-rasm.

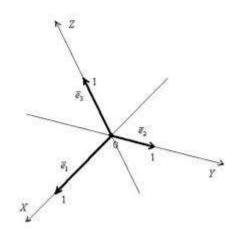
Har xil aryentatsiyali:
$$(\vec{i}, \vec{j}) = \alpha$$
, $(\vec{i}, \vec{j}) = 270^{\circ} - \alpha$, $(\vec{i}, \vec{i}) = 1$, $(\vec{i}, \vec{j}) = 90^{\circ} + \alpha$, $(\vec{i}, \vec{j}) = 90^{\circ} - \alpha$, $(\vec{i}, \vec{j}) = 0$, $(\vec{j}, \vec{j}) = 180^{\circ} + \alpha$, $(\vec{i}, \vec{i}) = \cos \alpha$. $\vec{i} = a_1 \vec{i} + b_1 \vec{j}$, $\vec{j} = a_2 \vec{i} + b_2 \vec{j}$, $(\vec{i}, \vec{j}) = \cos(270^{\circ} + \alpha)$, $(\vec{i}, \vec{i}) = a_1 (\vec{i}, \vec{i}) + b_1 (\vec{i}, \vec{j}) = a_1$, $a_1 = \cos \alpha$, $(\vec{i}, \vec{j}) = \sin \alpha$.
$$\begin{cases} x = x \cos \alpha - y \sin \alpha + c_1 \\ y = x \sin \alpha + y \cos \alpha + c_2 \end{cases}$$

$$b_1 = \sin \alpha$$
, $a_2 = \sin \alpha$, $b_2 = -\cos \alpha$.

Fazoda yoki tekislikda affin koordinatalar sistemasini kiritish uchun birorta bazis va bitta nuqta tanlanadi.

Ta'rif: Agar $(\vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3)$ bazis va O nuqta berilgan bo'lsa, \overrightarrow{OM} vektorning $(\vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3)$ bazisdagi koordinatalari M nuqtaning affin koordinatalari deyiladi.

O nuqtadan o'tib, \vec{e}_1 , \vec{e}_2 , \vec{e}_3 vektorlar bilan aniqlanadigan to'g'ri chiziqlar mos ravishda Ox, Oy, Oz deb belgilab, ular koordinata o'qlari, birinchisi abstsissalar (X) o'qi, ikkinchisi ordinatalar (Y) o'qi va, nihoyat, uchinchisi applikatalar (Z) o'qi deb ataladi. Bu o'qlarning har ikkitasi bilan aniqlanadigan uchta tekislik Oxy, Oxz, Oyz deb belgilab, ular koordinata tekisliklari deb ataladi (1.5.1-rasm).

1.5.1-rasm.

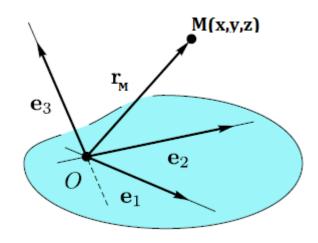
Fazodagi har bir M nuqtaga aniq bir \overline{OM} vektorni doimo mos keltirish mumkin, ya'ni boshi koordinatalar boshida, oxiri esa berilgan M nuqtada bo'lgan vektorni mos keltiradi.

 \overrightarrow{OM} vektorning koordinatalar (x, y, z) bo'lsa, u holda bu uchta x, y, z son M nuqtaning affin sistemadagi koordinatalari bo'ladi:

$$\overrightarrow{OM}(x, y, z) \Leftrightarrow M(x, y, z).$$

Demak, fazo nuqtalari toʻplami bilan ma'lum tartibda olingan haqiqiy sonlar uchliklari toʻplami orasida biektiv moslik mavjud.

Berilgan nuqtaning koordinatalarini topish uchun shu nuqta radius-vektorining koordinatalarini topish kifoya va aksincha (1.5.2-rasm).

1.5.2-rasm.

Umuman, M(x, y, z) nuqtani yasash uchun, ya'ni

$$\overrightarrow{OM} = x \ \vec{e}_1 + y \ \vec{e}_2 + z \ \vec{e}_3$$
 (1.5.1)

vektorning oxirini topish uchun quyidagi qoidadan foydalaniladi: koordinatalar boshidan Ox o'q bo'yicha $x\vec{e}_1$ vektor, uning oxiridan Oy o'qqa parallel holda $y\vec{e}_2$ vektor qo'yiladi, so'ngra uning oxiridan $z\vec{e}_3$ vektor yasalsa, shu vektorning oxiri izlangan nuqta bo'ladi.

Kesmani berilgan nisbatda boʻlish.

Biror affin sistemaida $M_1(x_1, y_1, z_1)$, $M_2(x_2, y_2, z_2)$ $(M_1 \neq M_2)$ nuqtalar va biror haqiqiy λ son berilgan boʻlsin.

Ta'rif. M nuqta uchun

$$\overrightarrow{M_1M} = \lambda \overrightarrow{MM}_2 \tag{1}$$

shart bajarilsa, M nuqta M_1 M_2 kesmani λ nisbatda boʻladi deyiladi.

 M_1, M_2 nuqtalarning koordinatalari orqali M nuqtaning x, y, z koordinatalarini topaylik. (1.5.1) ga asosan

$$\overrightarrow{M_{1}M} = \overrightarrow{OM} - \overrightarrow{OM_{1}} = (x - x_{1}) \vec{e}_{1} + (y - y_{1}) \vec{e}_{2} + (z - z_{1}) \vec{e}_{3},$$

$$\overrightarrow{M_{1}M} (x - x_{1}, y - y_{1}, z - z_{1}).$$

$$\overrightarrow{MM_{2}} = \overrightarrow{OM_{2}} - \overrightarrow{OM} = (x_{2} - x) \vec{e}_{1} + (y_{2} - y) \vec{e}_{2} + (z_{2} - z) \vec{e}_{3},$$

$$\overrightarrow{MM_{2}} = (x_{2} - x, y_{2} - y, z_{2} - z).$$

Bu ifodalarni (1) ga qo'yib va \vec{e}_1 , \vec{e}_2 , \vec{e}_3 ning chiziqli erkliligini e'tiborga olsak,

$$x - x_1 = \lambda(x_2 - x), y - y_1 = \lambda(y_2 - y), z - z_1 = \lambda(z_2 - z).$$

Bulardan, $1+\lambda \neq 0$ farazda quyidagi munosabatga ega boʻlamiz

$$x = \frac{x_1 + \lambda x_2}{1 + \lambda}, \quad y = \frac{y_1 + \lambda y_2}{1 + \lambda}, \quad z = \frac{z_1 + \lambda z_2}{1 + \lambda}.$$
 (1.5.3)

Berilgan kesmani berilgan nisbatda bo'luvchi nuqtaning koordinatalarini topish formulalari shulardir. Bu yerda albatta $\lambda \neq -1$; $\lambda = -1$, ya'ni $1 + \lambda = 0$ bo'lgan holni biz hozircha qaramaymiz. $\lambda = 1$ bo'lganda M nuqta M_1M_2 kesmaning o'rtasi bo'lib, bu holda (1.5.3) formulalar quyidagi ko'rinishni oladi:

$$x = \frac{x_1 + x_2}{2}$$
, $y = \frac{y_1 + y_2}{2}$, $z = \frac{z_1 + z_2}{2}$.

Bu formulalar kesma o'rtasining koordinatalarini topish formulalaridir.

Affin sistemasining xususiy hollaridan biri toʻgʻri burchakli dekart sistemasidir.

Ta'rif. Ortonormalgan bazis yordamida berilgan koordinatalar sistemasi to'gri burchakli yoki Dekart koordinatalar sistemasi deb ataladi.

Affin sistemasidagi bazis vektorlar ortonormalangan bo'lsa, ya'ni ularning har ikkitasi o'zaro perpendikular bo'lib, har biri birlik vektor bo'lsa, $(O, \vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$ dekart sistemai hosil qilinadi, bu yerda

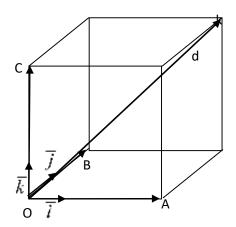
$$\vec{i}^2 = \vec{j}^2 = \vec{k}^2 = 1, \quad \vec{i} \ \vec{j} = \vec{j} \ \vec{k} = \vec{i} \ \vec{k} = 0.$$
 (1.5.4)

Bu sistemada metrik xarakterdagi masalalarni yechish ancha qulay.

1-teorema. Dekart koordinatalar sistemasida vektorning berilgan bazisdagi koordinatalari, uning koordinatalar oʻqlariga tushirilgan proyeksiyalari bilan ustma-ust tushadi.

Isbot. Bizga \vec{i} , \vec{j} , \vec{k} ortonormal bazis berilgan bo'lsa, bularning boshlarini O nuqtaga joylashtirib Oxyz koordintalar sistemasini kiritaylik. Agar $\vec{a} = x\vec{i} + y\vec{j} + z\vec{k}$ bo'lsa, \vec{a} vektorning boshini koordinata boshiga joylashtirib, uning oxirini M bilan belgilaymiz. Agar M nuqtaning koordinata o'qlariga ortogonal proyeksiyalarini A, B, C harflari bilan belgilasak: $\overrightarrow{OA} = x\vec{i}$, $\overrightarrow{OB} = y\vec{j}$, $\overrightarrow{OC} = z\vec{k}$ tengliklarni hosil

qilamiz. Ikkinchi tomondan $\overline{OA}, \overline{OB}, \overline{OC}$ kesmalarning kattaliklari mos ravishda x, y, z sonlariga teng boʻlganligi uchun $x = pr_{Ox}\vec{a}, y = pr_{Oy}\vec{a}, z = pr_{Oz}\vec{a}$ munosabatlarni hosil qilamiz (1.5.3-rasm).

1.5.3-rasm.

Xulosa. Ushbu paragrafda fazoda affin va Dekart koordinatalar sistemasi va ularning xossalari, kesmani berilgan nisbatda boʻlish batafsil bayon etildi.

Fazoda affin va dekart koordinatalarni almashtirish.

Fazodagi biror nuqtaning tayin bir sistemadagi koordinatalaridan boshqa sistemadagi koordinatalariga o'tishga to'g'ri keladi. Biz shu masalani ikkita affin sistema uchun hal qilamiz. $\beta = (O, \overrightarrow{e_1}, \overrightarrow{e_2}, \overrightarrow{e_3})$, $\beta' = (O', \overrightarrow{e_1}, \overrightarrow{e_2}, \overrightarrow{e_3})$ affin sistemalar berilgan bo'lsin.

I hol. Sistemalarning boshlari har xil boʻlib, bazis vektorlari mos ravishda kollinear boʻlsin, ya'ni $O \neq O$, $\overrightarrow{e_1} \| \overrightarrow{e_1}$, $\overrightarrow{e_2} \| \overrightarrow{e_2}$, $\overrightarrow{e_3} \| \overrightarrow{e_3}$ hamda O ning β ga nisbatan koordinatalari a,b,c boʻlsin (1.9.5-a chizma). U holda fazodagi ixtiyoriy M nuqtaning β va β ga nisbatan koordinatalari mos ravishda x,y,z va x',y',z' boʻlsa, shular orasidagi bogʻlanishni izlaymiz:

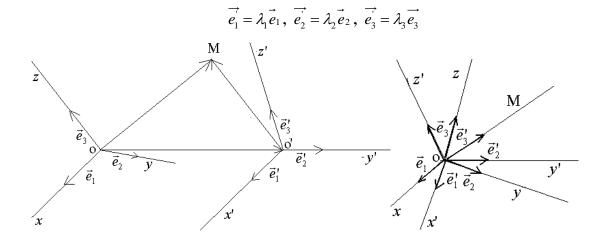
$$M(x, y, z) \Rightarrow \overrightarrow{OM}(x, y, z) \Rightarrow \overrightarrow{OM} = x\overrightarrow{e_1} + y\overrightarrow{e_2} + z\overrightarrow{e_3}$$

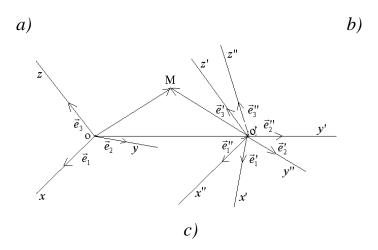
$$M(x', y', z') \Rightarrow \overrightarrow{OM}(x', y', z') \Rightarrow \overrightarrow{OM} = x'\overrightarrow{e_1} + y'\overrightarrow{e_2} + z'\overrightarrow{e_3}$$

$$\overrightarrow{OO}(a, b, c) \Rightarrow \overrightarrow{OO} = a\overrightarrow{e_1} + b\overrightarrow{e_2} + c\overrightarrow{e_3}.$$

Lekin $\overrightarrow{OM} = \overrightarrow{OO} + \overrightarrow{OM}$ bo'lgani uchun: $\overrightarrow{xe_1} + \overrightarrow{ye_2} + \overrightarrow{ze_3} = \overrightarrow{ae_1} + \overrightarrow{be_2} + \overrightarrow{ce_3} + \overrightarrow{ve_1} + \overrightarrow{ve_2} + \overrightarrow{ze_3}$.

Bundan tashqari, bazis vektorlar mos ravishda kollinear boʻlgani sabab –

chizma.

demak,

$$\vec{xe_1} + \vec{ye_2} + \vec{ze_3} = (\lambda_1 \vec{x} + a)\vec{e_1} + (\lambda_2 \vec{y} + b)\vec{e_2} + (\lambda_3 \vec{z} + c)\vec{e_3}$$
 (1.9.12)

$$x = \lambda_1 x' + a, y = \lambda_2 y' + b, z = \lambda_3 z' + c$$
 (1.9.13)

 $\lambda_1 = \lambda_2 = \lambda_3 = 1$ bo'lsa, ya'ni bazis vektorlar mos ravishda o'zaro teng bo'lsa, (1.9.13) quyidagi ko'rinishni oladi: x = x' + a, y = y' + b, z = z' + c (1.9.14)

Bu formulalar ba'zan koordinatalar sistemasini parallel ko'chirish formulalari deb yuritiladi.

II hol. Sistemalarning boshlari bir xil, bazis vektorlarning yoʻnalishlari esa har xil boʻlsin, u holda (b chizma): O = O, $\overrightarrow{e_1} = a_{11}\overrightarrow{e_1} + a_{21}\overrightarrow{e_2} + a_{31}\overrightarrow{e_3}$, $\overrightarrow{e_2} = a_{12}\overrightarrow{e_1} + a_{22}\overrightarrow{e_2} + a_{32}\overrightarrow{e_3}$, $\overrightarrow{e_3} = a_{13}\overrightarrow{e_1} + a_{23}\overrightarrow{e_2} + a_{33}\overrightarrow{e_3}$ boʻlsin. Endi

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{pmatrix}$$
 (1.9.15)

matritsani tuzamiz. Bu matritsani bir bazisdan ikkinchi bazisga oʻtish matritsasi deb ataymiz, $\vec{e_1}, \vec{e_2}, \vec{e_3}$ bazis vektorlar boʻlgani uchun (1.9.15) matritsaning determinanti noldan farqlidir.

$$\begin{vmatrix} a_{11} & a_{21} & a_{31} \\ a_{12} & a_{22} & a_{32} \\ a_{13} & a_{23} & a_{33} \end{vmatrix} \neq 0.$$
 (1.9.16)

Aks holda, determinantning bir satri qolgan ikki satrining chiziqli kombinatsiyasidan iborat bo'lib, $\overrightarrow{e_1}, \overrightarrow{e_2}, \overrightarrow{e_3}$ ham chiziqli bog'liq bo'lar edi.

Fazoda ixtiyoriy M nuqtaning β va β' sistemaga nisbatan koordinatalarini mos ravishda x, y, z va x', y', z' deb olsak, $\overrightarrow{OM} = x\vec{e}_1 + y\vec{e}_2 + z\vec{e}_3$

$$\overrightarrow{OM} = x \overrightarrow{e_1} + y \overrightarrow{e_2} + z \overrightarrow{e_3}$$

ya'ni

$$\vec{xe_1} + \vec{ye_2} + \vec{ze_3} = \vec{xe_1} + \vec{ye_2} + \vec{ze_3}$$

Endi bu tenglikka $\vec{e_1}, \vec{e_2}, \vec{e_3}$ ning qiymatlarini qoʻyib, $\vec{e_1}, \vec{e_2}, \vec{e_3}$ ga nisbatan guruhlasak,

$$\vec{xe_1} + \vec{ye_2} + \vec{ze_3} = (a_{11}\vec{x} + a_{12}\vec{y} + a_{13}\vec{z})\vec{e_1} + (a_{21}\vec{x} + a_{22}\vec{y} + a_{23}\vec{z})\vec{e_2} + (a_{31}\vec{x} + a_{32}\vec{y} + a_{33}\vec{z})\vec{e_3}$$

bundan shu hosil bo'ladi:

$$x = a_{11}x' + a_{12}y' + a_{13}z'$$

$$y = a_{21}x' + a_{22}y' + a_{23}z'$$

$$z = a_{31}x' + a_{32}y' + a_{33}z'$$
(1.9.17)

Ushbu

$$\begin{pmatrix}
a_{11} & a_{12} & a_{13} \\
a_{21} & a_{22} & a_{23} \\
a_{31} & a_{32} & a_{33}
\end{pmatrix}$$
(1.9.18)

matritsa almashtirish matritsasi deb ataladi. (1.9.18) va (1.9.15) matritsalar oʻzaro transponirlangan matritsalardir. Bu matritsalar kvadrat matritsalar boʻlgani uchun ularning uchinchi tartibli determinantlari oʻzaro teng boʻlib, (1.9.16) ga asosan (1.9.18) ning determinanti noldan farqlidir, demak, (1.9.17) ni x', y', z' ga nisbatan yechsak,

$$x' = a'_{11}x + a'_{12}y + a'_{13}z$$

$$y' = a'_{21}x + a'_{22}y + a'_{23}z$$

$$z' = a'_{31}x + a'_{32}y + a'_{33}z$$
(1.9.19)

hosil bo'lib, bunda

$$a_{ik} = \frac{A_{ik}}{\det A}$$
; $(i, k = 1, 2, 3)$

 A_{ik} esa A matritsa a_{ik} elementining algebraik to 'ldiruvchisidir.

III hol. Sistemalar fazoda ixtiyoriy vaziyatda joylashgan bo'lsin. β sistema berilgan bo'lib, shu sistemaga nisbatan β sistema elementlarining koordinatalari

quyidagicha boʻlsin:
$$O'(a,b,c)$$
, $\overrightarrow{e_2} = a_{12}\overrightarrow{e_1} + a_{21}\overrightarrow{e_2} + a_{31}\overrightarrow{e_3} \begin{vmatrix} a_{11} & a_{21} & a_{31} \\ a_{12} & a_{22} & a_{32} \\ a_{13} & a_{23} & a_{33} \end{vmatrix} \neq 0$ (1.9.20)

 β dan β ga o'tish uchun biz yana shunday uchinchi $\beta'' = (O'', \overrightarrow{e_1}, \overrightarrow{e_2}, \overrightarrow{e_3})$ affin sistemani qaraymizki, u β ni \overrightarrow{OO} vektor qadar parallel ko'chirishdan hosil bo'lsin. U holda fazodagi ixtiyoriy M nuqtaning koordinatalarini bu sistemalarga nisbatan mos ravishda x, y, z; x', y', z'; x'', y'', z'' deb belgilasak (1.9.5-c chizma).

 β dan β orasidagi bogʻlanish (1.9.14) ga asoslanib

$$x = x^{"} + a, y = y^{"} + b, z = z^{"} + c$$
 (1.9.21)

 β' bilan β'' orasidagi bogʻlanish esa (1.9.7) ga asosan

$$x'' = a_{11}x' + a_{12}y' + a_{13}z'$$

$$y'' = a_{21}x' + a_{22}y' + a_{23}z'$$

$$z'' = a_{31}x' + a_{32}y' + a_{33}z'$$

buni (1.9.21) ga qoʻysak, izlanayotgan quyidagi ifoda hosil qilinadi:

$$x = a_{11}x' + a_{12}y' + a_{13}z' + a$$

$$y = a_{21}x' + a_{22}y' + a_{23}z' + b$$

$$z = a_{31}x' + a_{32}y' + a_{33}z' + c$$
(1.9.22)

(1.9.22) ni x', y', z'ga ((1.9.20) shart o'rinli bo'lgani uchun) nisbatan ham echish mumkin, demak, M nuqtaning β ga nisbatan koordinatalari ma'lum bo'lsa, shu nuqtaning koordinatalarini β ' ga nisbatan ham topish mumkin.

Bir affin sistemasidan ikkinchi affin sistemasiga oʻtish 12 ta parametrga bogʻliqdir, chunki (1.9.22) almashtirishni aniqlaydigan ushbu 12 ta parametr kiradi. Bular $a,b,c,a_{11},a_{12},a_{13},a_{21},a_{22},a_{23},a_{31},a_{32},a_{33}$

Agar β , β dekart sistemalari boʻlsa, ularni almashtirish 12 ta parametrga emas, balki eng koʻpi bilan 6 ta parametrga bogʻliq boʻlib qoladi. Haqiqatan ham, $\vec{e}_1 = \vec{i}, \vec{e}_2 = \vec{j}, \vec{e}_3 = \vec{k}$ va $\vec{e}_1 = \vec{i}, \vec{e}_2 = \vec{j}, \vec{e}_3 = \vec{k}$ boʻlsa, 3-\{\frac{3}{3}} paragrefdagi (1.3.1) ni e'tiborga olsak,

$$a_{11}^{2} + a_{21}^{2} + a_{31}^{2} = 1$$

$$a_{12}^{2} + a_{22}^{2} + a_{32}^{2} = 1$$

$$a_{13}^{2} + a_{23}^{2} + a_{33}^{2} = 1$$

$$a_{11}a_{12} + a_{21}a_{22} + a_{31}a_{32} = 0$$

$$a_{11}a_{13} + a_{21}a_{23} + a_{31}a_{33} = 0$$

$$a_{12}a_{13} + a_{22}a_{23} + a_{32}a_{33} = 0$$

$$(1.9.24)$$

Demak, (1.9.22) dagi 12 ta parametr (1.9.23) va (1.9.24) dagi 6 ta shartni qanoatlantirishi kerak, u holda jami 6 ta parametr qoladi. «Algebra va sonlar nazariyasi» kursidan ma'lumki, (1.9.18) koʻrinishdagi kvadrat matritsaning elementlari (1.9.23) va (1.9.24) shartlarning barchasini qanoatlantirsa, bunday matritsa ortogonal matritsa deb ataladi. Bundan quyidagi xulosa kelib chiqadi: bir dekart sistemaidan ikkinchi dekart sistemasiga oʻtish matritsasi ortogonal matritsadan iborat.

Xulosa. Ushbu paragrafda oriyentasiya, tekislikda affin va Dekart koordinatalari sistemasini almashtirish, fazoda affin va Dekart koordinatalar sitemasini almashtirish batafsil bayon etildi.

MASALALAR

Tekislikda affin koordinatalar sistemasi

1.	Affin	koordinatalar	sistemasiga	nisbatan	uchlarining
A(3;5), $B(-4;6)$ va $C(5;3;5)$ koordinatalari berilgan uchburchakni yasang.					

2. Quyidagi nuqtalarga (Ox) oʻqqa nisbatan simmetrik boʻlgan nuqtalarning koordinatalarini toping $(w = \vec{e}_1, \vec{e}_2 = 30^\circ)$:

a) A(2,3) b) B(-3,2) c) C(-1,1) d) D(-2,5) e) E(-4,6)

3. Quyidagi nuqtalarga Oy oʻqqa nisbatan simmetrik boʻlgan nuqtalarning koordinatalarini toping $(w = \vec{e}_1, \vec{e}_2 = 30^\circ)$:

a) A(3,3) b) B(-2,-4) c) C(2,-1) d) D(5,-4) e) E(-1,1)

4. Quyidagi nuqtalarga koordinatalar boshiga nisbatan simmetrik boʻlgan nuqtalarning koordinatalarini toping :

a) A(-1,2) b) B(3,-1) c) C(-2,2) d) D(-2,5) e) E(-3,-5)

5. Quyida berilgan shartlarga asoslanib, M(x, y) nuqta koordinatalar sistemasining qaysi choragida yotishi mumkinligini ayting.

a) xy > 0 b) xy < 0 c) xy = 0 d) x - y = 0

6. Tomoni a=1 boʻlgan muntazam oltiburchak uchlarining koordinatalarini toping. Koordinatalar oʻqi qilib uning shunday ikki qoʻshni tomonlarini olingki, koordinatalar boshiga qarama-qarshi yotgan uchining koordinatalari musbat boʻlsin.

7. Quyidagi Vektorlarning boshlari M(-1,2) nuqtada boʻlsa, ular oxirlarining koordinatalarini toping:

1) $\vec{a}_1(3,0)$ 2) $\vec{a}_2(-5,3)$ 3) $\vec{a}_3(3,-2)$ 4) $\vec{a}_4(-1,-2)$

8. Parallelogrammning uchta *A,B,C* uchining koordinatalari boʻyicha toʻrtinchi uchining koordinatalarini toping:

a) A(1,4), B(3,-1), C(0,2)

b) A(-1,0), B(2,1), C(4,-1)

9. Agar to 'rtburchakning uchlari A(1,-3), B(8,0), C(4,8) va D(-3,5) nuqtalarda bo 'lsa, ABCD parallelogramm ekanligini ko 'rsating.

10. Agar to 'rtburchakning uchlari A(1,1), B(2,3), C(5,0) va D(7,-5) nuqtalarda bo 'lsa, ABCD trapetsiya ekanligini isbot qiling.

11. Quyidagi uchta *A,B,C* nuqtaning bir toʻgʻri chiziqda yotishini koʻrsating:

a) A(2,1), B(0,5), C(4,-3)

b) A(-1,0), B(1,-2), C(3,-4)

- 12. A(2,1), B(0,5), C(4,-3) nuqtalar berilgan. (AB,C), (BC,A), (AC,B) larni hisoblang.
- 13. Uchburchakning uchlari berilgan: A(3,-7), B(5,2), C(-1,0). Har bir tomonning oʻrta nuqtasining koordinatalarini toping.
- 14. Uchburchak tomonlarining oʻrtalari $M_1(3,-2), M_2(1,6), M_3(-4,2)$ nuktalarda boʻlsa, uning uchlarini aniqlang.
- 15. Parallelogrammning A(-3,5)vaB(1,7) qoʻshni uchlari hamda diagonallari kesishgan M(1,1) nuqta berilgan. Uning qolgan ikkita uchining koordinatalarini toping.
- 16. Uchlari A(3,1), B(-1,4), va C(1,1) nuqtalarda boʻlgan uchburchak medianalarining kesishish nuqtasini toping.
- 17. l toʻgʻri chiziqda $|A_1A_2| = |A_2A_3| = |A_3A_4| = |A_4A_5| = |A_5A_6|$ shartni qanoatlantiruvchi $A_1, A_2, A_3, A_4, A_5, A_6$ nuqtalar olingan. Agar $A_2(2,5)$ va $A_5(-1,7)$ boʻlsa, qolgan nuqtalarning koordinatalarini toping.

Fazoda affin koordinatalar sistemasi.

- 1. $\beta = \{0, \vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3\}$ sistemasida A(2,5,4); B(0,1,0); C(4,1,3); D(6,5,7) nuqtalar berilgan. *ABCD* figura parallelogramm ekanini isbot qiling.
- 2. $\overrightarrow{AB} = (-3,2,6)$ vektorning boshi A(-1,0,4) nuqtada joylashgan. Uning oxiri boʻlgan B nuqtaning koordinatalarini toping.
- 3. Uchlari A(2,0,-4); B(7,-15,16), C(-1,-1,11); D(-4,8,-1) nuqtalarda yotgan toʻrtburchak trapetsiya ekanligini isbotlang.
- 4. $M_1(7,9,-8)$; $M_2(-2,3,4)$; M(-5,1,8) nuqtalarning bir toʻgʻri chiziqda yotishini isbotlang.
- $5.\vec{a} = \{-2,1,5\}; \vec{b} = \{0,-2,6\}$ vektorlar berilgan. $\vec{a} + 2\vec{b}; 3\vec{a} 4\vec{b}; -7\vec{a} + 2\vec{b}$ vektorlarning koordinatalarini toping.
- 6. $M_1(1,-2,5)$; $M_2(4,-2,2)$ nuqtalar berilgan. $[\overline{M_1M_2}]$ kesmani $\lambda = 1:2$ nisbatda bo'luvchi M(x,y) nuqtani toping.
- 7. OABC tetraedrda $\overrightarrow{OA}, \overrightarrow{OB}, \overrightarrow{OA}, \overrightarrow{OB}, \overrightarrow{OC}$ larni bazis vektorlar deb olib, ABC yoq medianalari kesishgan nuqtaning koordinatalarini toping.

Tekislikda affin va dekart koordinatalar sistemasini almashtirish

1.*M* nuqta biror koordinatalar sistemasiga nisbatan x = -6, y = 3 koordinatalarga ega. Koordinatalar boshi ushbu:

$$a)O_1(-3,0)$$
 $b)O_2(-4,3)$ $c)O_3(5,-8)$

nuqtalardan biriga koʻchirilsa, shu nuqtaning koordinatalari qanday

boʻladi?

2. Quyidagi hollar uchun $\beta = \{O, \vec{e_1}, \vec{e_2}\}$ affin reperdan $\beta = \{O, \vec{e_1}, \vec{e_2}\}$ affin reperga o'tish formulalarini yozing:

$$a) \vec{e_1}(2,1), \vec{e_2}(-2,1) \qquad b) \vec{e_1}(1,1), \vec{e_2}(0,1) c) \vec{e_1}(1,0), \vec{e_2}(1,1) \qquad d) \vec{e_1}(1,0), \vec{e_2}(0,1)$$

3. Quyidagi berilganlarga asosan $\beta = \{O, \vec{e_1}, \vec{e_2}\}$ affin reperdan $\beta = \{O', \vec{e_1}, \vec{e_2}\}$ affin reperga o'tish formulalarini yozing:

a)
$$\overrightarrow{e_1}(-3,0)$$
, $\overrightarrow{e_2}(1,2)$, O (-3,5)
b) $\overrightarrow{e_1}(1,0)$, $\overrightarrow{e_2}(0,1)$, O (2,0)
c) $\overrightarrow{e_1}(1,1)$, $\overrightarrow{e_2}(1,0)$, O (0,-5)

4. $\beta = \{O, \vec{e_1}, \vec{e_2}\}$ affin reperga nisbatan A(2,1) va $B(-\frac{3}{2},3)$ berilgan. Koordinatalar boshi O'(0,1) nuqtada boʻlgan shunday $\beta' = \{O', \vec{e_1}, \vec{e_2}\}$ affin reperni topingki, unda A(1,0)va B(0,1) boʻlsin.

5. $\beta = \{O, \vec{e_1}, \vec{e_2}\}$ affin reperda A, B nuqtalar mos ravishda (1,1) va (2,2) koordinatalarga ega. A va B nuqtalar (1,1) va (1,-2) koordinatalarga ega boʻladigan $\beta = \{O, \vec{e_1}, \vec{e_2}\}$ affin reper mavjudmi?

6. $\vec{e_1}(1,1)$, $\vec{e_2}(-3,1)$, O'(0,1) bo'lsa, $\beta = \{O,\vec{e_1},\vec{e_2}\}$ va $\beta' = \{O',\vec{e_1},\vec{e_2}\}$ affin reperlarda bir xil koordinatalarga ega bo'lgan nuqtani toping.

7. Agar koordinatalarni almashtirish formulalari quyidagicha boʻlsa, yangi koordinata vektorlarini va yangi koordinatalar boshining eski reperga nisbatan koordinatalarini toping:

a)
$$\begin{cases} x = x - y + 3 \\ y = -3y - 2 \end{cases}$$
b)
$$\begin{cases} x = 3x - y \\ y = 2x + 1 \end{cases}$$
c)
$$\begin{cases} x = y + 1 \\ y = x + 2y + 3 \end{cases}$$
e)
$$\begin{cases} x = x - 3y + 4 \\ y = 3x + \sqrt{2}y - 1 \end{cases}$$
d)
$$\begin{cases} x = x + 2y + 1 \\ y = x + y - 6 \end{cases}$$

8. $\beta = \{O, \vec{i}, \vec{j}\}$ dekart reper berilgan. Koordinatalar o'qini quyidagi burchaklardan biriga burishdagi koordinatalarni almashtirish formulalarini yozing:

$$a)30^{\circ}$$
 $b)45^{\circ}$ $c)120^{\circ}$ $d)-60^{\circ}$ $e)75^{\circ}$

9. Koordinatalarni almashtirish formulasi quyidagicha

$$\begin{cases} x = \frac{1}{2}x - \frac{\sqrt{3}}{2}y \\ y = \frac{\sqrt{3}}{2}x + \frac{1}{2}y \end{cases}$$

boʻlsa, koordinata oʻqlari qanday burchakka burilgan?

- 10. $\beta = \{0, \vec{i}, \vec{j}\}$ dekart reperga nisbatan $A(\sqrt{8}, -\frac{1}{2})$ va M(x, y) nuqtalar berilgan. Koordinata oʻqlari koordinatalar burchagi bissektrisalari bilan almashtirilganda, shu nuqtalarning koordinatalarini toping.
- 11. $\beta = \{O, \vec{i}, \vec{j}\}$ dekart reperda F figura xy + 3x 2y 6 = 0 tenglama bilan berilgan. Koordinatalar boshi O(2, -3) nuqtaga koʻchirilgandan keyin F figuraning tenglamasi qanday boʻladi?

Fazoda affin va dekart koordinatalar sistemasini almashtirish

- 1. $\beta = \{O, \vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3\}$ sistemaga nisbatan $\vec{e}_1(1,0,0)$, $\vec{e}_2(0,1,0)$, $\vec{e}_3(0,0,1)$, O(1,-3,5) lar berilgan β dan $\beta = \{O, \vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3\}$ ga o'tishdagi koordinatalarni almashtirish formulalarni yozing. β da berilgan M(1,1,3) nuqtaning β dagi koordinatalarni toping.
- 2. M nuqta $\beta = \{\vec{O}, \vec{e_1}, \vec{e_2}, \vec{e_3}\}$ M(0,1,-3) koʻrinishda, $\beta' = \{\vec{O}, \vec{e_1}, \vec{e_2}, \vec{e_3}\}$ da esa M(2,-3,5) koʻrinishda berilgan boʻlsa, koordinatalar boshi koʻchirilgan O' nuqtaning β dagi koordinatalarini toping.
- 3. Biror $\beta = \{O, \vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3\}$ sistemaga nisbatan $\vec{e}_1(1, -3, -1); \vec{e}_2(0, 5, 1); \vec{e}_3(0, 0, 3)$ vektorlar berilgan. $\vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3$ lar bazis boʻla olishini koʻrsating va $\beta = \{O, \vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3\}$ dan $\beta = \{O, \vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3\}$ ga oʻtishdagi koordinatalarni almashtirish formulalarini yozing va M(3, 1, -4) ning β dagi koordinatalarini toping.
- 4. $\beta = \{O, \vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3\}$ da $\vec{e}_1(1,0,2); \vec{e}_2(1,0,-2); \vec{e}_3(1,1,1)$ vektorlar berilgan. $\vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3$ sistema bazis ekanligini koʻrsating va $\beta = \{O, \vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3\}$ dagi oʻtishdagi koordinatalarni almashtirish formulalarini yozib M(3,1,-4) ning β dagi $\vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3$ larning koordinatalarini toping.
- 5. OABC tetraedr berilgan, $\overrightarrow{OA} = \overrightarrow{e_1}, \overrightarrow{OB} = \overrightarrow{e_2}$, $\overrightarrow{OC} = \overrightarrow{e_3}$ deb olib, $\beta = \{\overrightarrow{O}, \overrightarrow{e_1}, \overrightarrow{e_2}, \overrightarrow{e_3}\}$ affin sistemasidan $O = A, \overrightarrow{e_1} = \overrightarrow{AO}, \overrightarrow{e_2} = \overrightarrow{AB}, \overrightarrow{e_3} = \overrightarrow{AC}$ boʻlgan $\beta = \{\overrightarrow{O}, \overrightarrow{e_1}, \overrightarrow{e_2}, \overrightarrow{e_3}\}$ sistemaga oʻtishdagi koordinatalarni almashtirish formulalarini yozing.
- 6. $\beta = \{O, \vec{e_1}, \vec{e_2}, \vec{e_3}\}$ sistemadan $\beta' = \{O', \vec{e_1}, \vec{e_2}, \vec{e_3}\}$ sistemaga o'tishdagi ixtiyoriy nuqtaning bu ikki sistemaga nisbatan koordinatalari orasidagi bog'lanish

ushbu x = x - 2y + 3z - 4, y = 5x - y - z, z = z + 1 formulalar bilan berilgan. O' nuqtaning va $\vec{e_1}$, $\vec{e_2}$, $\vec{e_3}$ vektorlarning β dagi koordinatalarini toping.

- 7. $\beta = \{O, \vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3\}$ da $\vec{e}_1(-1,1,0); \vec{e}_2(2,-1,0); \vec{e}_3(0,0,5); O(5,0,-2)$ lar berilgan. β dan $\beta = \{O, \vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3\}$ ga o'tishdagi koordinatalarni almashtirish formulalarni yozing va β da berilgan va M(1,-3,4) ning β dagi koordinatalarini toping.
- 8. $\beta = \{O, \vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3\}$ dan $\beta = \{O, \vec{e}_1, \vec{e}_2, \vec{e}_3\}$ ga o'tishda $\vec{e}_i, i = 1, 2, 3$ lar β da quyidagicha berilgan bo'lsin: $\vec{e}_1(4, 3, -2); \vec{e}_2(0, 1, 5); \vec{e}_3(-1, 0, 5)$. A(-1, 0, 27) va B(1, 0, -1) nuqtalarning yangi sistemadagi koordinatalarini toping.
- 9. $\beta = \{O, \vec{i}, \vec{j}, \vec{k}\}$ ni Oy oʻq atrofida α burchakka soat strelkasiga teskari yoʻnalishda borib, $\beta' = \{O', \vec{i}, \vec{j}, \vec{k'}\}$ sistemaga oʻtilgan. Koordinatalarni almashtirish formulalarini yozing, $\alpha = 45^{\circ}$ boʻlganda $M(0,1,-\sqrt{2})$ uchun M ning β dagi koordinatalarini toping.
- 10. Toʻgʻri burchakli dekart koordinatalar sistemasini shunday almashtiringki, unda O = O, Oz = Oz boʻlsin va [Ox], [Oy] nurlar esa (xOz), (yOz) koordinata burchaklarining bissektrisalaridan iborat boʻlib, yangi bazis sistemasining bazis vektorlari birlik vektorlar boʻlsin.
- 11. $\beta = \{O, \vec{i}, \vec{j}, \vec{k}\}$ ni Oz oʻq atrofida soat strelkasiga teskari yoʻnalishda α burchakka burishdan $\beta' = \{O', \vec{i}, \vec{j}, \vec{k'}\}$ sistema hosil boʻlgan. β dan β' ga oʻtishdagi koordinatalarni almashtirish formulalarini toping.
- 12. Toʻgʻri burchakli ABCD trapetsiya berilgan. Asoslari AD = 4, BC = 2 va D burchagi 45° ga teng. \overrightarrow{CD} vektorni bir oʻq deb, $\overrightarrow{AD}, \overrightarrow{AB}, \overrightarrow{BC}, \overrightarrow{AC}$ vektorlarning shu bir oʻqdagi proektsiyalarini toping.
- 13. \vec{a} vektor $Ox \ va \ Oy$ oʻqlari bilan mos ravishda $\alpha = \frac{\pi}{3}, \beta = \frac{2\pi}{3}$ li burchaklar tashkil etadi. Agar $|\vec{a}| = 2$ boʻlsa, uning koordinatalarini hisoblang.
- 14. $\vec{a} = \{-3, -2, 6\}$ va $\vec{b} = \{-2, 1, 10\}$ vektorlar berilgan. Quyidagi vektorlarning koordinatalarini toping:
- a) $2\vec{a} \frac{1}{3}\vec{b}$ b) $\vec{a} + \vec{b}$ c) $4\vec{a} 3\vec{b}$ d) $\frac{1}{3}\vec{a} + 3\vec{b}$ e) $\frac{5}{12}\vec{a} \frac{2}{5}\vec{b}$
- 15. Kesmaning uchlari M(3,-2) va N(10,-9) nuqtalarda yotadi. C nuqta kesmani $\lambda = \frac{2}{5}$ nisbatda boʻlsa, shu nuqtaning koordinatalarini toping.
- 16. B(-3,4) nuqta AC kesmani $\lambda = \frac{2}{3}$ nisbatda boʻlsa, A(1,2) ni bilgan holda C(x,y) ni koordinatalarini toping.

17. C(-5,4) nuqta AB kesmani $\lambda = \frac{3}{4}$ nisbatda, D(6,-5) nuqta esa $\mu = \frac{2}{3}$ boʻlsa, A va B nuqtalarning koordinatalari topilsin.